

Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Η **οθωμανική τουρκική γλώσσα** αποτελεί ένα μέσο επικοινωνίας που χρησιμοποιήθηκε στον οθωμανικό κόσμο από την εμφάνισή του στις αρχές του 14^{ου} αιώνα έως την γλωσσική μεταρρύθμιση, η οποία έλαβε χώρα στην σύγχρονη Τουρκία από το 1928. Γραφικό σύστημα αυτής της **νεκρής** σήμερα **γλώσσας** ήταν το **αραβικό αλφάβητο** με κάποιες προσθήκες (περσικές και οθωμανικές), σε ένα σύνολο τριάντα τριών χαρακτήρων. Ο κορμός της γλώσσας ήταν τουρκικός, ενώ μεγάλος αριθμός μορφοσυντακτικών στοιχείων προέρχονταν από τα αραβικά και τα περσικά. Η οθωμανική τουρκική αποτελεί την προηγούμενη φάση γλώσσας από την οποία προέκυψαν τα σύγχρονα τουρκικά (αγγλ. Modern Turkish / τουρκ. Çağdaş Türkiye Türkçesi).

Οι τουρκομανικοί πληθυσμοί που κατέφθασαν στη βυζαντινή Μικρά Ασία μετά τη μάχη του Ματζικέρτ το 1071 ομιλούσαν **δυτικά οζουγικά τουρκικά** σε μία μορφή που εντάσσεται στα **Παλαιά Τουρκικά** (Old Turkic / Eski Türkçe) και τοποθετείται χρονικά μεταξύ 7^{ου} και 13^{ου} αι. ΚΕ (Κοινής Εποχής). Τα Παλαιά Τουρκικά χρησιμοποίησαν διάφορα γραφικά συστήματα, όπως ρούνους, το παλαιό ουιγουργικό αλφάβητο, την βραχμανική γραφή και το μανιχαϊκό αλφάβητο. Η γλώσσα αυτή, στην τελευταία της περίοδο και μετά τον 10^ο αιώνα και τον εξισλαμισμό των τουρκικών πληθυσμών στην Κεντρική Ασία κατά την δυναστεία των Καραχανιδών, γραφόταν σχεδόν αποκλειστικά με το αραβικό αλφάβητο.

Εντός της Μικράς Ασίας διαμορφώθηκε μία νέα μορφή της τουρκικής γλώσσας, η οποία αποκαλείται **Παλαιά Ογουζικά Τουρκικά** (Eski Oğuz Türkçesi) ή **Παλαιά Τουρκικά της Ανατολίας** (Old Anatolian Turkish / Eski Anadolu Türkçesi) και η χρήση της εκτείνεται μεταξύ των μέσων του 13^{ου} και του τέλους του 15^{ου} αιώνα. Το παλαιότερο σήμερα γνωστό χρονολογημένο κείμενό της τοποθετείται στο 1273. Πρόκειται για την καθομιλουμένη, αλλά και πιο περιορισμένα τη γραπτή γλώσσα των τουρκομανικών πληθυσμών κατά την εποχή μεταξύ του σελτζουκικού κράτους και των μπεϊλικιών. Η γλώσσα αυτή είναι τουρκική με λίγες προσθήκες αραβικών και περσικών.

Το οθωμανικό μπεϊλίκι ιδρύθηκε το 1299 ή 1300 μεταξύ άλλων τουρκομανικών μικρών και μεγάλων πολιτικών οντοτήτων, οι οποίες μιλούσαν την ίδια γλώσσα, τα **παλαιά ογουζικά τουρκικά**. Έως το τελευταίο τέταρτο του 15^{ου} αιώνα οι Οθωμανοί κατάφεραν να ενσωματώσουν όλες τις τουρκομανικές δυνάμεις στην Μικρά Ασία. Το πέρασμα στην αυτοκρατορία, η κατάληψη των ιερών πόλεων της Μέκκας και της Μεδίνας το 1517 και το χαλιφάτο, όπως και η επακόλουθη εξέλιξη του κράτους ως μία ισλαμική δύναμη του παλαιού κόσμου της Ευρασίας, οδήγησε σε αθρόα ενσωμάτωση λεξιλογίου και δομών από τα αραβικά και περσικά. Το αποτέλεσμα είναι η **οθωμανική τουρκική γλώσσα** (Ottoman Turkish / lisan-ı osmani, Osmanlıca, Osmanlı Türkçesi) από τον ύστερο 15^ο έως την τρίτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα. Τα οθωμανικά είναι μία μεικτή γλώσσα με τουρκικό κορμό (YAP – υποκείμενο-αντικείμενο-ρήμα) και αραβοπερσικές προσθήκες. Τα **απλά** της **κείμενα** (sade nesir κατά τον Fahir İz) χρησιμοποιούν μίαν τουρκική γλώσσα χωρίς πολλές προσθήκες από τα αραβικά και περσικά. Τα **κείμενα μεσαίου ύφους** (orta nesir) είναι αποτέλεσμα μέσης παιδείας των υψηλών κοινωνικών στρωμάτων και του εμπορικού κόσμου. Χαρακτηρίζονται από αυξημένο

αριθμό αραβικού και περσικού λεξιλογίου, αλλά και δομών από αυτές τις γλώσσες. Τέλος, τα **κείμενα υψηλού ύφους** (süslü nesir, inşaa) αντικατοπτρίζουν την ανώτατη παιδεία των λογίων, των ανθρώπων της αυλής και της ανώτατης διοίκησης με πεδίο εφαρμογής τα σουλτανικά έγγραφα, την ποίηση, την χρονογραφία. Στο πλαίσιο αυτό η γλώσσα κυριαρχείται από λεξιλόγιο και δομές των αραβικών και των περσικών, ενώ το τουρκικό στοιχείο κατέχει χαμηλό ποσοστό. Καθ' όλη την διάρκεια του οθωμανικού κράτους, ακόμη και έως τον 19^ο αιώνα, οθωμανοί λόγιοι μπορούσαν να συνθέτουν έργα σε οθωμανική, αλλά και σε καθαρά αραβική ή περσική γλώσσα. Οι ελληνικοί όροι 'παλαιοτουρκική' και 'παλαιοοθωμανική', ως αποδίδοντες την οθωμανική γλώσσα, δεν υποστηρίζονται σήμερα από τις επιστημονικές εξελίξεις και είναι έωλοι, διότι συγκρούονται με τη σύγχρονη επιστημονική ορολογία και δημιουργούν παρανοήσεις.

Ακόμη, η οθωμανική γλώσσα αποδόθηκε κυρίως από μη-μουσουλμανικές κοινότητες και με άλλα γραφικά συστήματα πέραν του αραβικού, για παράδειγμα με ελληνικούς, αρμενικούς, εβραϊκούς, λατινικούς, κυριλικούς χαρακτήρες. Στο πεδίο της οθωμανικής εντάσσονται τα **καραμανλίδικα**, τα οποία ήταν η γλώσσα και το γραφικό σύστημα των τουρκοφώνων ορθοδόξων κοινοτήτων της Καππαδοκίας και άλλων περιοχών της Μ. Ασίας. Η караμανλίδικη γλώσσα είναι διάλεκτος των οθωμανικών τουρκικών, στην οποία υπάρχουν ανθρωπωνύμια και κυρίως θρησκευτικοί και εκκλησιαστικοί όροι του ορθοδόξου δόγματος από τα ελληνικά. Η παρουσία των όρων από τα ελληνικά αυξάνεται στην μετά το Τανζιμάτ περίοδο, καθώς ενισχύεται η ελληνική εκπαίδευση αυτών των κοινοτήτων. Το γραφικό σύστημα των караμανλίδικων είναι το ελληνικό αλφάβητο με τις προσθήκες διακριτικών συμβόλων, κυρίως τελειών, πάνω από χαρακτήρες για την απόδοση των οθωμανικών φωνημάτων που δεν υπάρχουν στα ελληνικά. Οι ελληνικοί όροι ακολουθούν την ελληνική ορθογραφία. Το γραφικό σύστημα των караμανλίδικων παρουσιάζει διαφοροποιήσεις ανά εποχή, συγγραφέα ή τυπογράφο.

Στο διάστημα περισσότερων από έξι αιώνες που διατηρήθηκε η οθωμανική γλώσσα φυσικά αποτέλεσε όχι ένα αμετάβλητο, αλλά ένα εξελισσόμενο σύστημα επικοινωνίας, στο οποίο σημειώθηκαν φάσεις με διακριτά χαρακτηριστικά και διαφοροποιήσεις. Συνοπτικά ορίζονται οι εξής περίοδοι των τουρκικών στην Ανατολία:

- **Παλαιά Ογουζικά Τουρκικά ή Παλαιά Τουρκικά της Ανατολίας** (από τα μέσα του 13^{ου} έως τον ύστερο 15^ο αιώνα).
- **Οθωμανικά Τουρκικά** (από τον ύστερο 15^ο αιώνα έως το 1928)

Η **φωνητική** αυτών των γλωσσών ακολουθεί μία περιοδολόγηση κατά την οποία ορίζονται οι παρακάτω φάσεις:

- η **φωνητική των Παλαιών Ογουζικών Τουρκικών**, από τον 13^ο έως τον ύστερο 15^ο αιώνα.
- η **πρώιμη οθωμανική** από τον ύστερο 15^ο έως και το α' τρίτο του 16^{ου} αιώνα,
- η **μέση οθωμανική** από το β' τρίτο του 16^{ου} έως τον ύστερο 17^ο αιώνα, τέλος
- η **ύστερη οθωμανική** από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα και εξής, οπότε η φωνητική των ύστερων οθωμανικών θεωρείται ότι διατηρείται όμοια στα σύγχρονα τουρκικά του 20^{ου} και 21^{ου} αιώνα.

Συνοπτικά το τουρκομανικό γλωσσικό περιβάλλον στην Ανατολία, όπου αναδύθηκαν οι Οθωμανοί, είχε τα εξής χαρακτηριστικά:

- Οι Δυτικοί Ογούζοι Τούρκοι, οι λεγόμενοι και Τουρκομάνοι, εισήλθαν στην Ανατολία (Βόρεια Μεσοποταμία, Νότιος Καύκασος και Μ. Ασία) από την δεκαετία του 1060 και οριστικά μετά από τη Μάχη του Ματζικέρτ το 1071. Οι Τουρκομάνοι της Ανατολίας ομιλούσαν κατά την φάση κατάκτησης και εξάπλωσης την Παλαιά Τουρκική (Old Turkic).
- Από τα μέσα του 13^{ου} αιώνα διαμορφώθηκε η γλωσσική φάση των Παλαιών Ογουζικών Τουρκικών (ΠΟΤ) ή Παλαιών Τουρκικών της Ανατολίας (ΠΤΑ).
- Το κράτος των Σελτζούκων του Ρουμ είχε επίσημη γλώσσα τα περσικά.
- Τα μπειλίκια χρησιμοποίησαν στον δημόσιο λόγο τα ΠΟΤ/ΠΤΑ κατά τον 13^ο – 15^ο αιώνα.
- Όλες οι τουρκομανικές πολιτικές οντότητες έκοβαν νόμισμα στα αραβικά, ενώ οι επιγραφές τους ήταν, επίσης, στην ίδια γλώσσα με λίγες περιπτώσεις επιγραφών στα περσικά και στα τουρκικά.
- Οι Ιλχανίδες Μογγόλοι, που εισέβαλαν στην Ανατολία (1241-1243) και η πολιτική τους παρουσία διατηρήθηκε έως το 1335, οπότε η δυναστεία κατέρρευσε στο Ιράν, χρησιμοποιούσαν τα περσικά ως κρατική γλώσσα, ενώ η μογγολική γλώσσα και γραφή εμφανίστηκε περιορισμένα σε λίγα νομίσματα και έγγραφα.

ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΑ, 1071-1928

ΓΕΝΙΚΗ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ

• Παλαιά Τουρκικά (Old Turkic)	7 ^{ος} - 13 ^{ος} αι.
• Παλαιά Ογουζικά Τουρκικά
(Παλαιά Τουρκικά της Ανατολίας)	μέσα 13 ^{ου} – τέλη 15 ^{ου} αι.
• Πρώιμα Οθωμανικά Τουρκικά	τέλη 15 ^{ου} αι. – α' τρίτο 16 ^{ου} αι.
• Μέσα Οθωμανικά Τουρκικά	β' τρίτο 16 ^{ου} - 17 ^{ος} αι.
• Ύστερα Οθωμανικά Τουρκικά	18 ^{ος} αι. - 1928

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ÜSTÜNER, Ahat, *Türkçenin tarihî gelişmesi* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, ²2017).
- TEKİN, Talat, *Tarih boyunca Türkçenin yazımı* (Ankara: Simurg, 1997).
- LEVEND, Ağâh Sırrı, *Türk dilinde gelişme ve sadeleşme evreleri* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1972).
- BAN, W. *Köktürkçeden Osmanlıcaya*, çev. Tahsin Aktaş (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1996).
- GABAIN, Annemarie von. *Eski Türkçenin grameri*, çev. Mehmet Akalın (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1995).
- CLAUSON, Gerard, *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish* (Oxford: Clarendon Press, 1972).
- DOERFER, Gerhard, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen, unter besonderer Berücksichtigung älterer Neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit*, 4 Bde (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1963-1975).
- RÄSÄNEN, Martti, *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, 2 Bde (Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1969-1971).
- KORKMAZ, Zeynep, *Türkiye Türkçesinin temeli Oğuz Türkçesinin gelişimi* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2020).
- ARSLAN, Erol, *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine anlam değişimleri* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2008).
- TURAN, Fikret, *Old Anatolian Turkish. Syntactic structure* (unpublished PhD dissertation, Harvard University, 1996).
- TURAN, Fikret, *Adverbs and adverbial constructions in Old Anatolian Turkish* (Wiesbaden: Harrassowitz, 2000).
- ANETSHOFER, Helga, *Temporale Satzverbindungen in altosmanischen Prosatexten* (Wiesbaden: Harrassowitz, 2005).
- AKAR, Ali, *Oğuzların dili. Eski Anadolu Türkçesine giriş* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018).
- GÜLSEVİN, Gürer. *Eski Anadolu Türkçesinde ekler* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1997).
- DUMAN, Musa, *Makaleler. Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine* (İstanbul: Kesit, 2008).
- ÜŞENMEZ, Emek, *Eski Anadolu Türkçesinde arkaik (eski) öğeler* (İstanbul: Akademik Kitaplar, 2014).

TÜRK, Vahit, ve Erdoğan Boz (ed.), *XIV-XV. yüzyıllar Türk dili* (Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi, 2011).

KANAR, Mehmet, *Eski Anadolu Türkçesi sözlüğü*, genişletilmiş 2. baskı (İstanbul: Say Yayınları, 2018).

DOĞAN, Cihan, *XIV-XV. yüzyıl tarihî Türk yazı dillerinde lehçe karışmaları* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2022).

YILDIZ, Osman, & Ali Osman Yalkın, *Tarihî Türk lehçeleriyle karşılaştırmalı Eski Anadolu Türkçesi* (Ankara: Akçağ, 2022).

BAYAT, Fuzuli, *Orta Türkçe sözlük, 11-16. yüzyıllar* (İstanbul: Ötüken, 2020).

PAÇACIOĞLU, Burhan, *VIII.-XVI. yüzyıllar arasında sözcük dağarcığı* (İstanbul: Kesit, 2016).

PAÇACIOĞLU, Burhan, *Orta Türkçe. Karahanlı, Harezmi, Kıpçak ve Eski Anadolu Türkçesi* (Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık, 1995).

KARTALLIOĞLU, Yavuz, *Klasik Osmanlı Türkçesinde eklerin ses düzeni, 16., 17. ve 18. yüzyıllar* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011).

ADAMOVIĆ, Milan, *Das Türkische des 16. Jahrhunderts nach den Aufzeichnungen des Florentiners Filippo Argenti, 1533* (Göttingen: Pontus, 2001).

DEVELİ, Hayati, *Evliya Çelebi Seyahatnamesine göre 17. yüzyıl Osmanlı Türkçesinde ses benzeşmeleri ve uyumlar* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1995).

DUMAN, Musa, *Evliya Çelebi Seyahatnamesine göre 17. yüzyılda ses değişimleri* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1995).

TULUM, Mertol, *17. yüzyıl Türkçesi ve söz varlığı* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011).

HAZAI, G., *Das osmanisch-türkische im XVII. Jahrhundert. Untersuchungen an den Transkriptionstexten von Jakab Nagy de Harsány* (The Hague: Mouton, 1973).

GILSON, Erika Hitzgrath, *The Turkish grammar of Thomas Vaughan. Ottoman-Turkish at the end of the XVIIth century according to an English 'Transkriptionstext'* (Wiesbaden: O. Harrassowitz, 1987).

ADAMOVIĆ, Milan, *Das osmanisch-türkische Sprachgut bei R. Lubenau* (München: trofenik, 1977).

ROCCHI, Luciano, *Ricerche sulla lingua osmanli del XVI secolo. Il corpus lessicale turco del manoscritto fiorentino di Filippo Argenti, 1533* (Wiesbaden: Harrassowitz, 2007).

ROCCHI, Luciano (a cura di), *Il 'Dittionario della lingua turchesca' di Pietro Ferraguto, 1611* (Trieste: EUT, 2012).

ROCCHI, Luciano (a cura di), *Il Dizionario turco-ottomano di Arcangelo Carradori, 1650* (Trieste: EUT, 2011).

GÜMÜŞKILIÇ, Mehmet, *18. yüzyıl Osmanlı Türkçesi ses hadiseleri*, 6 c. (Cambridge, MA: Harvard Üniversitesi, Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2005).

DEVELİ, Hayati, “18. yüzyıl Türkiye Türkçesi üzerine,” *Doğu Akdeniz Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 1 (1998): 27-36.

KARTALLIOĞLU, Yavuz, *Stambol’dan İstanbul’a. Osmanlı Türkçesi telaffuz kayıtları* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2022).

DENY, Jean, *Grammaire de la langue Turque, dialecte Osmanli* (Paris: Imprimerie Nationale, 1921).

ГУЗЕВ, В. Г., *Староосманский язык* (Москва: Наука, 1979).

ÖZEZEN, Muna Yüceol, *Ana çizgileriyle Osmanlı Türkçesinde Arapça etkilerin grameri* (Seyhan, Adana: Karahan Kitabevi, 2015).

STACHOWSKI, Stanisław, *Osmanlı Türkçesinde yeni Farsça alıntılar sözlüğü / Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-türkischen* (İstanbul: Simurg, 1998).

POMORSKA, Marzanna, *Materials for a historical dictionary of New Persian loanwords in Old Anatolian and Ottoman Turkish from the 13th to the 16th century* (Krakow: Jagiellonian University Press, 2013).

TULUM, Mertol (ed.), *Arapça ve Farsça’dan Osmanlı Türkçesi’ne alıntılar sözlüğü*, 2 c. (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023).

KERSLAKE, Celia, “Ottoman Turkish,” in *The Turkic languages*, edited by Lars Johanson and Éva Á. Csató (London and New York: Routledge, 1998), 179-202.

MANSUROĞLU, Mecdut, “Das altosmanische,” in *Philologiae Turcicae Fundamenta*, ediderunt Jean Deny et al., tomus primus (Aquis Mattiacis: Apud Franciscum Steiner, 1959), 161-182.

MANSUROĞLU, Mecdut, “The rise and development of written Turkish in Anatolia,” *Oriens* 7.2 (1954): 250-264.

DENY, Jean, “L’osmanlı moderne et le türk de Turquie,” in *Philologiae Turcicae Fundamenta*, ediderunt Jean Deny et al., tomus primus (Aquis Mattiacis: Apud Franciscum Steiner, 1959), 182-239.

ГУЗЕВ, В. Г., “Староанатолийско-Тюрский язык,” *Языки мира. Тюрские языки*, ред. В. Н. Ярцева, et al. (Москва: Индрик, 1997), 116-126.